

ՎԱՐԱԳԱՅ ՅՈՒԵԼԵԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԵՒ ԿՈԶ

ՎԱՐԱԳԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ

(1857 — 1907)

ԿԱԶՄԵՅ

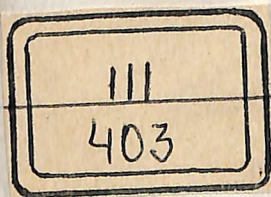
ՏԻԳՐԱՆ ԶԻԹՈՒՆԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՄԻ

ՎԱՆ — ՎԱՐԱԳ

1910

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՍՄ. ԳՈՐԾԱԿՅԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Խնամով ՉԱՐԿԱՐԵԱՆ Եղբայրներու:

17 MAR 2010

4-53

373 [Վարադադա]

Q-53

um

ՎԱՐԱԳԱՅ ՅՈՒԵԼԵԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ ԿՈԶ

ՎԱՐԱԳԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ

ՅԻՍԵԱՄԵԱՅ ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ

(1857-1907)

ԿԱԶՄԵՑ

ՏԻԳՐԱՆ ԶԻԹՈՒՆԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒԵԼԵԱՆԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆԶՆԱԽՄԻ

ՎԱՆ-ՎԱՐԱԳ

1910

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՕՍՄ. ԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

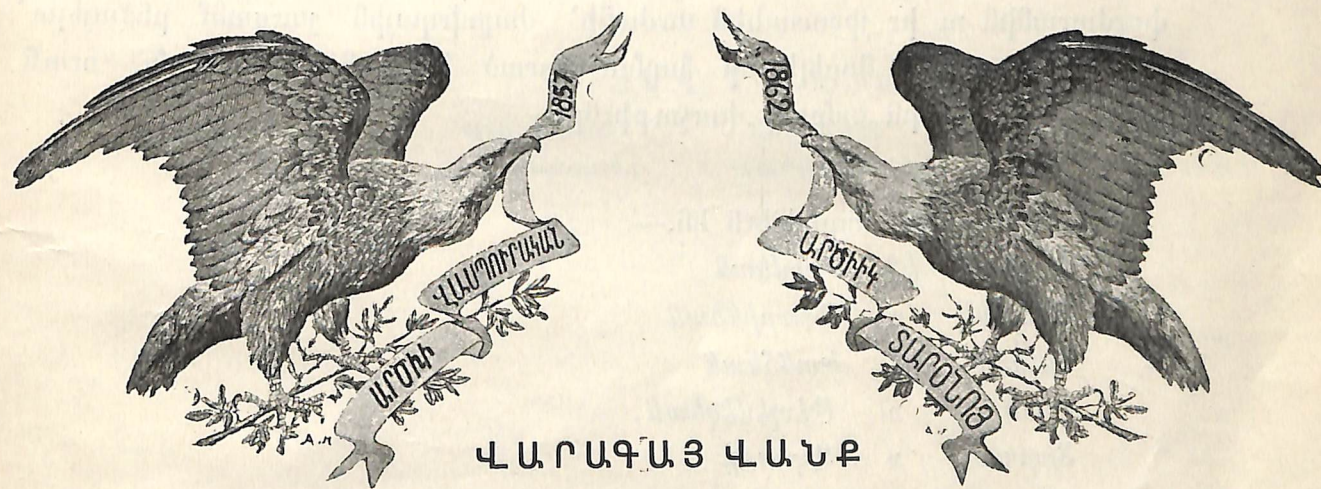
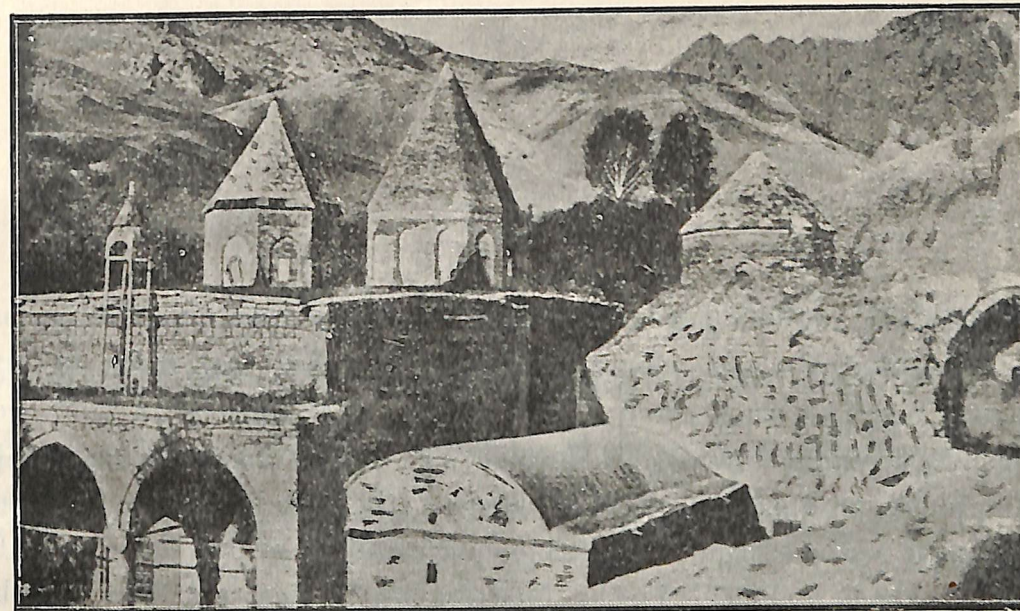
Խնամով ջարդարեալ

317

(14145-57)

18 SEP 2013

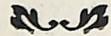

111-403 mk

ՎԱՐԱԳԱՅ

Վանքի Հոգաբարձութիւն

ՎԱՆ — ՎԱՐԱԳ

Տ է Ր՝,

Անցած 1907-ին լրացաւ Վարագայ կրթական հաստատութեան յիսնամեակը:

Այդ ժամանակ հոգաբարձութիւնս որոշեց սօնել յօբելեանը: Եւ այդ նպատակով դպրոցիս տեսչութեան անունով կոչ եւ յայտարարութիւն եղաւ զանազան կողմեր, եւ հոգաբարձութեանս կողմէն ալ դիմում եղաւ դպրոցին հիմնադիր Հայրիկին՝ իր կամքն ստանալու համար: Եւ թէեւ Հայրիկ՝ իր կեանքի վերջալոյսին բախտ ունեցաւ իր սիրելի վարժարանին յիսնամեակը ողջունող կոնգակը գրելու՝ սակայն Վանի փողոցական ծանօթ աղէտները սխալեցին մեզ գէթ տարի մ'ալ յետաձգել սօնին կատարումը:

Այժմ, երբ ի վիճակի եմք մեր ամէնուս սիրելի Հայոց Հայրիկի հիմնած վարժարանին ու իր յիշատակին արժանի՝ ժողովրդային յարգանք ընծայելու՝ Հոգաբարձութիւնս Յոբելեանի համար ընտրած է Յանձնախումբ մը, որուն յանձնած է գործին ամբողջ վարչութիւնը.—

Յանձնախմբի անդամներն են.—

Գարեգին	է. Ե.	Խրիսեան
Հմայեակ	»	Դարբինեան
Ղեռնդ	»	Խանձեան
Նշան	»	Թերլեմեզեան
Տիգրան	»	Զիքունի

Դիւան Հոգաբարձութեան Վարագայ

ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ	ԱՏԵՆԱՊԵՏ	ՆԱԽԱԳԱՀ
Ա. Ա. ՂԱՊԻԱՆԵԱՆ	Մ. ՃԻՏԷԶԵԱՆ	Զ. Վ. ՏԷՐ-ԵՂԱՅԵԱՆ

Վան 22 հոկտ. 1908

ՎԱՐԱԳԱՅ

Վանքի Հոգաբարձութիւն

ՎԱՆ — ՎԱՐԱԳ

ՏԷՐ

Վարագայ կրթական հաստատութեան յիսնամեայ յոբելեանի սօնը կը կատարուի, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հովանաւորութեամբ, յառաջիկայ Յունիս 20/3 Յուլիսին, Կիրակի, Էջմիածնի սօնին օրը:

Վան, յունիս 1910

ԴԻԻԱՆ Վ. Յ. Յ. Կ. ՅԱՆԶՆԱԽՈՒՄԲԻ

ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ	ԱՏԵՆԱՊԵՏ	ՆԱԽԱԳԱՀ
ՏԻԳ. ԶԻԹՈՒՆԻ	Զ. ԴԱՐԻՍԵԱՆ	Մ. ԳԵՂ. ՃԱՆԿԵԱՆ

ԾԱՆՈԹ.— Յոբելեանի մասնակցութեան եւ առաջումի համար հասցե.— Առաջնորդարան Հայոց, Վան, Վարագայ Յոբելեանի Յանձնախումբին:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԵՐԻՄԵԱՆ
(Ախորական)

ՄԿՐՏԻՉ ԾԱՌԱՅ ԲՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՅ
ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Արժանապատիւ Տ. Մեսրոպայ փառանայի ձանիկեան, նախագահի Հոգաբարձութեան Վարագայ վանուց եւ պատուարժան անդամոց նորին Հոգաբարձութեան եւ ամենայն դասուց ժողովրդեան եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց, արանց եւ կանանց մեծանց եւ փոքունց որդւոց մերոց սիրեցելոց եւ հարազատաց Մայր Աթոռոյս բնակելոց ի Վասպուրական երկրի.

Ողջոյն եւ Հայրապետական օրհնութիւն.

ՅԱՅՏ լիցի որդեակ իմ սիրելիք զի բնկալեալ Մեր զգիր Պատուարժան Հոգաբարձութեան վանուցն Վարագայ զտղեալն յ 12 երրորդումն մարտի տարւոյս համարաւ 189 խնդութեամբ լցաւ սիրտ մեր յորժամ հաւաստի եղաւ, երբ արք բարեկամք եւ սիրող բարգաւաճման վանուցդ համամիտք եւ համախորհուրդք բնդ Հոգաբարձութեան դորին փափաքին տօնել զտօն յիսնամեայ յոբելեանի վերջնոյն շրջանի ծառայութեան վանուցն յօրե բացման ժառանգաւորաց վարժարանին անդ ի ձեռն մեր:

Ո՞ր ուրախութիւն առաւել որդեակի իմ քան զմեակին որ յետ բազում ջանից տեսանէ զպտուղ փրսանց իւրոց: Յառաջագոյն յիսուն ամօք բորբոքեալ վառեցաւ սիրտ մեր ի սեր եղբարց մերոց հարազատաց, եւ մեք զորեքն մեակի արկաւ զնիմն լուսոյ տաճարիդ այդորիկ սերմանել անդ զսերմանս բարւոյ եւ նեմարտութեան, զորոյ եւ զպտուղսն տեսաւ աշօք իսկ մերով: Յիսուն ամօք անցին յայնմ օրե հետեւ որդեակի իմ, եւ ո՞րպիսի անցք եկեալ տեղացին ի գլուխ մեր, որդւոցս միոյ Հայրենեաց, սովք եւ սրածութիւնք եւ որ ի կարգեւ սոցին, որոց ինքնին եղեք աղանատեալ: Այլ եւ ոչ մի ինչ յաղեցիցս յայցանէ կարաց կատեցուցանել զընթացս բարգաւաճման լուսոյ Տանս. քանզի կենդանի եր անդ հոգին նեմարտութեան եւ Տեր պահեք զդա ի խնամս իւր ընդդէմ որոգայթից մարդկան: Իսկ զկնի ծամանակաց եկն Հոգաբարձութիւն եւ յառաջ մասոյց զնոյն գործ մեր ի սեր մատակարար ման-

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՐԱՓԱՅ

ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

(1857-1907)

(Յիսնամեայ համառոտ պատմություն)

ՎԱՐԱՓ ԵՒ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՊ... .

Ահա երկու անուններ՝ որք անբաժան են իրարմէ կէս դարէ ի վեր :

Այս պատիւը, բարոյական այս յիսնամեայ ընկերութիւնը պիտի վիճակէր Արծրունի ծովա-
հարս՝ Աղթամարայ գոհա՛ր մենաստանին՝ փոխանակ լեռնանիստ բարձրիկ Վարազի Խոթխորան
Աւագ Ս. Նշանին :

«Խրիմեանի աչքն Աղթամա՛րն էր», Խրիմեանի իղձն էր այդ մեծ վանքին մէջ ծառա-
յիլ, ուր ստացաւ 1853 ին իր վարդապետական օծումը : Խրիմեանի ուշադրութեան առաջին
կայանն Աղթամարայ Ս. Խաչն էր, ու թերեւս կաթողիկոսական ապագայ դա՛ն՝ իր կէտնապատակին... :

Հո՛ն, Աղթամարայ կաթողիկոսական վիճակին մէջ կ'հեռատեսէր Հայրիկ՝ փայլո՛ւն ապագայ՝
իր եռանդուն ձգտումներուն, հայրենանուէր ծրագրերուն, — հիմնել դպրոց, ապարան, և թերթ :

Յիսնամեայ Յոբէլեանն, ուրեմն, ներկայիս, Աղթամարայ՝ անունով եղած պիտի ըլլար՝ և
«Արծուի Վասպուրական»ը պիտի ըլլար «Թուրքեալ հայրենասէր թեւօք յԱրծրունի մենաստանէն
Աղթամարայ»՝ փոխան Վարազայ :

Ի՛նչ փոյթ սակայն բարձրաթիւղ Արծւո՛ւն : Նա բարձունքի՛ էր կարօտ իր կորովի թռիչք-
ներուն համար, և եթէ այդ բարձունքները նա չգտաւ Բզնունեայ Ծովու Ս. Խաչի ոսկեշող կա-
թողիկէին կապոյտ ալիքներու զլխին՝ նա դրաւ իր բոյնն աւելի՛ բարձր, Վասպուրականի արեւա-
հան սարի ազա՛տ լանջին վրայ, Արծրունի Վարազայ ծովահայեաց երկնաբաց աչերուն տակ... :

★
★

Մեզնէ կէս դար առաջ էր, 1856ի աշնան :

Խրիմեան Մկրտիչ դեռ հազիւ եռամեայ վարդապետ՝ նոր էր դարձեր Կ. Պոլսէն թարմ ու-
ժերով ու համակիրներու խոստացուած օժանդակութեանց կըթնած : Ժամանակին տղէտ միջավայրին
խուլ մէկ անկիւնէն նա կ'ձեռնարկէ գիտութեան լոյսը սփռելու՝ իր խեղճ հայրենիքին մէջ : Յայն-
կոյսներ եկեղեցու չըջափակին ներսը կ'դեհեղէ Պոլսէն բերած Մամուլը՝ Պոլիս կարած թերթ ձեռք
առնելով չարունակելու «Արծուի Վասպուրական»ը՝ այս անգամ Վասպուրականի ծոցին մէջ : Իրեն

աջակից ունէր Պոլսէն իրեն միացած Տիգրան Կ. Գալփաքճեան (վերջէն Յուսիկ վրդ.), և Միքայէլ Ռուբէնեան (վերջէն Ամբրոսիոս վարդապետ) :

Յայնկոյսները սակայն ձեռնառու վայրը չէր կրնար ըլլալ մեծ ծրագրին : Ուստի 57ի դարնան Արծիւն իր մամուլով կ'տեղափոխէր Վարազայ վանքը՝ որուն վանահայրութիւնը Վանայ Առաջնորդարանէն անկախ յանձնէր էր խորմեանին : Առանց ժամանակ կորուսելու խորմեան հիմ կ'ընէ Արծիւ բոյնին՝ ապագայ արծւի ձագերու համար : Կ'ըսնայ «Վարազայ ժառանգաւորաց Վարժաւան», ուր կ'իմբէ 20-25 աշակերտ՝ թոշակաւոր թէ անթոշակ, Վանէն, Հայաստանի միւս գաւառներէն, Կովկասէն ու Պարսկաստանէն :

Այն բարոյական ծաւալուն համբաւը որ իրեն տւեալ էր 55ին Պոլիս հրատարակած «Արծւի Վասպուրական»ը՝ բաւական էր իր հիմնած ժառանգաւորացին առաջին տարեշրջանին իսկ հայթայթելու քանի մը տասնեակ ուսանող մանկաւի : Միւսնոյն ատեն, 1858ի ամանորին, կ'երեւի «արծուի Վասպուրական»ը՝ գրաբարի հետ աշխարհիկ բարբառով խմբագրւած հայրենախօս գրւածներով, որ այդ ժամանակի համար կատարեալ նորութիւն էր, երբ Ռուսահայեր դեռ կանոնաւոր գրական լեզու իսկ չունէին, իսկ Թիւրքահայ լեզուն թիւրքերէնի և գրաբարի ազդեցութենէն օձիքը թոթաւած չէր դեռ :

Խորմեան կ'հիմնէր դպրոց, տպարան և թերթ՝ 50ական թւականներու Վասպուրականի մէջ... : Երեք ճամբայ՝ մէկ նպատակի ուղղւած, — գիտութեան լոյս տարածել խաւար հայրենիքի մէջ :

Հիմնադիրն ի'նքը, վարիչն ու մղիչ ուժն ի'նքը՝ Խորմեան երկտասարդ աննկուն վարդապետը, որուն այդ ձեռնարկը կատարեալ խնդիրութիւն կ'համարէին ժամանակի խաւարամիտները...

Բայց ահա յիսուն տարիներու արդիւնքը մէջտեղն է :

*
**

Սկզբնաւորութեան այդ գեղեցիկ շրջանին՝ վարժարանին բարոյական կազմը կ'ընդլայնայ Պոլսեցի և տեղացի խումբ մը երիտասարդ ուսումնականներէ. — Տիգրան Գալփաքճեան, Միք. Ռուբէնեան, Մանուէլ Արտամետեան (Իրնէսիոս քահանայ), տիրացու Մանուէլ և Գեորգ, Մարտիրոս Փափաղեան (վերջէն քահանայ և վարդապետ) իրր աւագ ուսուցիչ և տեսուչ ունենալով Խորմեան Մկրտիչ վարդապետ :

Բայց ըսէք ի՞նչ չէնքի մէջ... — Վարազայ վանական խղճուկ առաջնորդարանի վարի և վերի յարկերն առաջին անգամ ծառայեր են իրր դատարան՝ նորաբաց ժառանգաւորացի անդրանիկ ուսանողութեան, իրր Նոր Ոսկեղարու առաջին թարգմանչաց... : Յաջորդ տարին չէնք մը կ'երկաւրածդւի այդ յարկէն դէպ ի «Իրախ» (վանքին գրախտանման պարտէզը), վարի յարկը ծառայելով իրր սեղանատուն, վերինն իրր ուսումնարան եւ ննջարան :

Այս յարմարեցւած դպրոցական չէնքին մէջ, և եղած պիւտճէով՝ կրթական գործը առաջ կը տարւի հազիւ երեք տարի, երբ գործողին նիւթական ուժը կ'ընկճի : Կանթեղը լ'ւղ կ'ուզէ սակայն : Եւ Խորմեան 1860ին իր նորակերտ գործին ղեկը վստահելով Գալփաքճեանի և ընկերակից ժառանգաւորներու՝ կ'զիմէ Կովկասի և Պոլսոյ ազգայիններու նպատին : Իր գրիչն ու լեզուն հոն ալ ի պատ գնելով իր շատ սիրած կրթական գործին պայծառութեանը՝ կ'յաջողի կարեւոր օգնութիւն ձեռք բերել, և Ատրպատականի գծով կ'դառնայ Վան :

Նոր թափով կ'շարունակւի կրթական ու հրատարակչական գործը :

Այս վեցամեայ շրջանը, հակառակ իր կրած հարւածին, ամենէն պայծառ կ'ըլլայ : Անդրանիկ աշակերտները կ'հասնին ետեւէ'—ետեւ : «Արծուի Վասպուրական»ը որ արդէն «կ'ընդունէր և յօ-ժարութեամբ ու գոհունակութեամբ կը կարգացուէր Թուրքիոյ և Ռուսիոյ հայաբնակ ամէն քաղաք-

ները» կ'հարստանայ ձեռնասուն թարմ աշխատակիցներու բանաստեղծական, թատերական, տեղագրական և բարոյական գրւածներով : Խմբագրութեան գործին մէջ մարդւած Պոլսեցի Տ. Գալփաքճեանի (Յուսիկ վրդ.) առաջնորդողներուն քով կ'տեսնենք Վանեցի նորահաս պատանի Սանդեց Յովհաննէսի (Սրուանձտեան Գարեգին) գրական գործերը, և Արսէն Թօխմախեանի քերթողական տաղանդի արշալուսի բողբոջները : Բժշկեանի և Տէր Մեսրոպեանի (Եղիշէ վրդ., եղբայր՝ Ոստանիկ Տ. Մարգարեանի) չափական սողերուն առնթեր՝ Գրիգորեանի և եղբայր Սարկաւագի տեղագրական ու թատերական յօդւածները, և նոյն իսկ Յակոբ Մելիք-Յակոբեանի (Բազֆի) հեռաւոր աշխատակցութիւնը՝ մերձաւոր համակիրներու գրական թղթակցութիւններու կշտին :

Վեցամեայ ծրագրով Ա. Շրջանին՝ Վարազայ ժառանգաւորաց Վարժարան ազգին կ'ընծայէ իր անդրանիկ շրջանաւարտները, — Սրուանձտեան, Թօխմախեան, Մոկայեան, Տէր Մեսրոպեան, Նաթանան, Սեւիկեան, Անանեան, Աղուանեան, երկու Իգաթիցի և մէկ Պարսկաստանցի երիտասարդներ, որոնք ամէնքն ալ մէյմէկ փայլուն աստղեր կ'դառնան հայ գրական-հասարակական հո-րիզոնին վրայ :

Այս միջոցին վրայ կ'հասնի Խորմեանի ընտրութիւնն իրր Առաջնորդ Տարօնոյ և Վանահայր Մշոյ Ս. Կարապետի վանքին՝ առանց Վարազայ վանահայրութիւնը վրայէն առնելու :

Հայր Արծիւը կ'հեռանայ Վարազէն, տանելով իր հետ մամուլ և մամուլի ու դպրոցի ղեկավար ձեռնասուն գործակիցներ, — Յակոբ Աղուանեան (վերջէն Գրիգորիս եպիսկոպոս), աշխարհագրութեան և թւարանութեան ուսուցիչ մը, սարկաւագ մը, քանի մը երաժիշտ երգեցիկներ, և տպարանի գործաւորներ :

Սակայն երթալէն առաջ Հայր Արծիւը, Վարազայ կրթական ուսանին հոգին ու հսկիչը, չի' մոռնար կարգ ու կանոն դնել, և սկսւած ու հասունցած գործը յանձնել կարող ձեռքերու :

Տարօնի նոր պաշտօնին կանչող պատրիարքական կոնդակն ու արքունի հրովարտակն ստանալուն պէս, «Հայր Արծիւն սկսաւ անյապաղ իւր պատրաստութիւնը տեսնել, — կ'գրէ Սրուանձտեան : Առաջին գործն եղաւ Վարազայ տպագրական մամուլներէն մէկը (*) իւր պարագայիւք պատրաստել որ իրեն հետ տանի Ս. Կարապետի վանքը. ապա Վարազայ վանուցս ներքին և արտաքին կառավարութեանց կարգ և սահման դրաւ... Վանքի ներքին և արտաքին կառավարութեանց վրայ փոխանորդ կարգեց ժառանգաւորաց եղբայր անդրանիկ և յառաջագասկ Մեսրոպ վարդապետը» : Վարժարանին կառավարիչ և դաստիարակ նշանակեց «օժակից նորին և եղբայր ժառանգաւորացս չնորհազարդ Եղնիկ վարդապետ» իսկ տպարանի շարունակութիւնը յանձնեց «առ հասարակ եղբայր յառաջադէմ աշակերտաց աշխատասիրութեան, և կազմեց ուսումնական խորհուրդ մը դպրոցին և տպարանին անօրէնութեան» : Այս ամենին վերատեսչութիւնը իրեն վերապահեց :

Արծիւն Խորմեան իր բոյնը կանոնաւորելով կ'իջի Տարօնի Ս. մենաստանն ալ նոր բոյն մը հաստատելու : Մայր բոյնը պահելով իր գլխաւոր մամուլը՝ կը շարունակէ հանել «Արծուի Վասպուրական»ը 1862ին և 63ին, թէև վերջինիս տալով միայն վեց ամսաթիւ՝ ինչ-ինչ պատճառներով :

Ժառանգաւորաց վարժարանն ալ, իր բարեկարգ կազմով կ'հասցնէ նոր շրջանաւարտներ՝ լոյս ցայտելով Վասպուրականի հորիզոնին վրայ :

*
*

Յաջորդ տարի նոյեմբեր 19ին, Խորմեան Սրբազան Վանայ և Մշու իր հայրական հոգածութիւններուն համար «Հայրիկ» ժողովրդական տիպոգրֆ պսակւած՝ կ'այցելէ Վան—Վարազ՝ հետն ունենալով իր երեք գործակից եղբայրները, Աղուանեան, Գալփաքճեան և Տէր Սարգիսեան (Վրդա-

(*) Խորմեան Պոլսէն քննած էր երկու մամուլ, մէկը փայտէ միւսը մետաղէ, Մուշ փոխադրածը փայտէ մամուլն էր :

նէս վարդապետ), զորս դեկտ. 6ին վարդապետ ձեռնադրել կուտայ: Ապա «իր այցելութեան պարտք ու մխիթարանքը կատարելով»՝ իր հետ կ'առնէ Սրբուհի Գարեգին՝ ու կ'դառնայ Մուշ: Նոյն տարին իսկ կ'ձեռնարկէի «Արծուիկ Տարօնոյ» կիսամասթերթին խմբագրութեան Սրբուհի Գարեգինի ղեկավարութեան տակ:

Խորմեանի երկրորդ հեռացումէն վերջ ալ՝ Վարդապետ վանական, դպրոցական և տպարանական գործերը կ'շարունակէին նոյն ուղղութիւնով, թէև անշուշտ մասնակի ընթացքով:

1864ին՝ «Արծուիկ» խմբագրութեան գլխավոր հոգը կ'ստանձնէ՝ նորընծայ Յուսիկ վրդ. Գալ-փառքեան, երբեմն աշխատակից ունենալով նորահաս ուսանողներէն՝ Մարգար Սեւիկեան, Խորէն Խորմեան, Կարապետ Նաթանեան, Սմբատ Գրիգորեան, Լեւոն Մատթէոսեան, և հիներէն՝ Թօխմախեան, Մեսրոպեան, Բժիշկեան և ուրիշները:

Գալփառքեան գործն ալ համընթաց առաջ կ'երթայ՝ տալով միշտ նոր չրջանաւարտներ, — Մուսէս Պողոսեան (վերջէն ուսուցիչ), Մարգար Հիւսեան Արճակցի, Տ. Յովհաննէս Կիւսնեցի, Փանոս Աւերակցի, Տ. Մատթէ (այժմ քահանայ Շահապի գիւղի), Արթուր Շաւաղեան, Մանուէլ Միրումխան (ծանօթ տեղագիր), Մանուէլ Անանեան (վերջէն համալսարանական և խմբագիր «Արծուիկ»), Պետրոս Գալստիանեան (ծանօթ վաճառական): Ասոնց ուսումնական եղբիւր են նաև Վանեցի յայտնի բանաստեղծ Տիգրան Ամիրջանեան, Նշան Շիրումեան (Ոստանիկ Տէր Մարգարեանի Ոգիտականին բախտակից-թարգմանը) և Ճանիկեան (այժմ Տ. Մեսրոպ քահանայ) և այլք:

Հայրիկի բացակայութեան այս միջոցներուն, «Արծուիկ» նիւթական և բարոյական անբաւարարութեան երեսէն հազիւ մինչև 1864ի վերջերը կեսնաք ունենալէ յետոյ կ'դադրէ:

Վարդապետ կրթական վառարանին շրջման շրջանն է: Գործին հոգին եղող Հայր Արծուիկ հեռու է: Տարօնոյ աշխարհի խաւարամիտ եկեղեցականութեան հետ լոյսի ու խաւարի կռիւ կ'մղէ իբր նոր Լուսաւորիչ՝ նոր մոգերու հանդէպ: Լոյսը յաղթական է. լոյսը կ'զահակալէ նաև: 1869ի սեպտ. 4ին Թուրքիոյ Հայոց ընտրութեամբ՝ Խորմեան Սրբազան՝ Պատրիարք ընտրւելով՝ չուտով կ'թողուր Վարազը և Ս. Կարապետի վանքը: Իր հեռացումովը երկու բոյներուն համար ալ անկման շրջան մ'էր որ կուգար: Ձեռնասուն վարդապետներն ու քահանաները և նորահաս պատանիները թէև կ'շարունակէին իր գործը՝ բայց իրենցմէ մեծ մաս մը Հայաստանի գանազան գաւառները որւած էին այլ եւ այլ պաշտօններով:

*
**

Վասպուրական Արծուիկ լոյսը սակայն երկար չի մնար անտէր: Հայր Արծուիկ, իր պատրիարքական աթոռի ծանրադրաւ վիճակին մէջ չի մոռնար Վարազայինները:

Նոյն ատեն անոր մշակած գաղափարները հակառակ խաւարային հակառակութեանց, ժողովուրդի մէջէն իսկ կ'զանեն վերականգնումի մշտնորոգ մուտք: Մենք կը տեսնենք 1872 նոյեմբ. րեքին Վարազայ տպարանէն թուած «յայտարարութիւն» մը որ կ'աւետէ «Արծուիկ Վասպուրական»ի վերաբացումը, այս անգամ չէ թէ իբր ամառգիր՝ այլ իբր շաքաթաթերթ՝ մեծադիր երկխիւնակ էջերով: Խմբագրութիւնը վստահեւ է այս անգամ գերման համալսարանէ ու եւրոպական ուսումնական նոր վերադարձած Մանուէլ Անանեանի:

Թերթին ութերորդ շրջանն է այս: Կ'աշխատակցին Տիգրան Ամիրջանեան, Դիոնէսիոս քահանայ, Սարգիս Բարսեղեան և ուրիշներ:

Խմբագրական այս նոր ու եռանդուն կազմով «Արծուիկ» կը շարունակէի հազիւ սակայն 12-15 ամիս: Այս կարճատեւ շրջանը բաւական բեղուն կ'ըլլայ նաև տպարանական բաժնով: Շարաթաթերթին հետ, պարբերաբար, Արծուիկ տպարանէն լոյս կ'տեսնեն բարոյական պղծիկ պատմածներ, հաւաքածոներ, ընթերցարան, քերական և մասնաւորապէս զգայուն բանաստեղծ Տիգրան Ամիրջանեանի «Ուսեալ Պանդուխտ» («Միմունջ»), եւայլն, ողբերգական հեղինակութիւնները:

Դժբախտաբար կառավարական արգելքը չուտ կուգայ իր հարածը հրամցնելու գաղափարական այս ոգեւոր շարժման, և 1873ի պատմական օր մը «Արծուիկ» իր թեւերը կ'ծրարէ. ալ չի՛ ելեր լոյս աշխարհ:

Յո'յժ շահեկան ու յատկանշական է Խորմեանի ամբողջ կեանքին համար, ու նաև շեշտելու արժանի՝ հետեւեալը: 1873 ին կառավարութիւնը օրւան կուսակալի բերնով կ'առաջարկէ գրաքնն-նութիւն հաստատել «Արծուիկ Վասպուրական»ի վրայ՝ «Իբր ձեւակերպութիւն», ինչպէս կ'որակէ օրւան կառավարիչը: Խորմեան կ'մերժէ գրաքննութիւն, և երբ անկարելի կ'ըլլայ թերթին առանց այդ ձեւակերպութեան անցնելու լոյս ընծայումը՝ Արծուի խմբագիրը աւելի լաւ կը համարէ դադարեցնել թերթը «որպէս զի օրինակ չդառնայ», և մամուլի կաշկանդման նորահաս օրէնքը՝ իր ազատ թերթին վրայ սեւ թաթը չդնէ: «Մամուլն ազատ պէտք է լլլայ», «Արծուիկ»ն ալ ազատ կամ անգոյ...: Ահա «Արծուիկ Վասպուրական»ի ինքնագաղափարն իրողութիւնը՝ բուն իսկ այդ ժամանակի խմբագրին բերնէն պանծալիօրէն պատմած:

Վարազ կ'զրկւի իր գլխավոր ռաւովրայէն և հեռաւոր ունկնդիրներու խօսող միակ միջոցէն, — «Արծուիկ Վասպուրական»ը ալ չի՛ սլանար «Հայրենասէր թեւօք յԱրծուիկի միաստանէն Վարազայ»՝ հայրենախօս խմբագիր Հայր Արծուիկ իր ձագերուն հետ լուր է. բոյնին կենդանաբար կարգախօս ճախրը ալ չկայ: Ժառանգաւորայ Վարժարանն ալ սմբեր հիւթաղուրկ թուներ է: Անդրանիկ կարճատեւ Ոսկեդարիկի մը հետեւող անկման շրջանն է կը շարունակւի զգալի թափով:

*
**

Առաջին փայլուն շրջանէն ետք 1857-73՝ Վարազայ կրթական գործն այսպէս թէ այնպէս՝ կը շարունակւի, ազդւելով ժամանակի հակամարտ հովիւէն, կրելով 1876 ի Վանայ մեծ հրդեհին և 1880 ի սովին տնտեսական ազդեցութիւնը:

Խորմեան այդ միջոցին, 1878ին, նոր էր դարձեր Պիղմարքի մայրաքաղաքէն տխուր և յուսախաբ, երբ 1879ին զարհուրելի սովը կը լափէր Վասպուրականի հէգ ժողովուրդը: Սրտաբեկ Հայրիկը իսկոյն, մեծ ջանքերով, փութաց մեղմել սովատանջ երկրին ցաւերը. նպաստ մուրաց աշխարհի ծայրերէն ու բաշխեց սովածներու՝ մինչև արհաւիրքն անցաւ:

Սակայն այդ բաւական չէ՛ր. սոված միտքերու ալ սնունդ պէտք էր, և Հայրիկ՝ սովին յաջորդ տարին՝ իր Ժառանգաւորայ Վարժարանի դռները լայնօրէն բանալով՝ կ'համախմբէ նոր աշակերտներ, զայն ըստ ժամանակի պահանջին՝ վերածելով Երկրագործական Վարժարանի:

Միւսնոյն ատեն Եւրոպայէ հասած էր Խորէն Խորմեան՝ իբր Տեսուչ: Կովկասէն հրաւիրւած էր Նշան Մատթեան երկրագործական մասնագէտ՝ ուսուցիչ երկրագործական ուսումններուն, նաև օգնական ուսուցիչներ կ'նշակւին. Կարապետ Փիլիպպոսեան, Սահակ Այվատեան (այժմ եպիսկոպոս), Մարտիրոս Տ. Մկրտիչեան, Դաւիթ Շաքարեան և ուրիշ երաժիշտ ուսուցիչներ՝ վերին հսկողութիւնով Խորմեան Սրբազանի: Երկրագործութեան նահապետական դրութիւնը փոխելու համար Եւրոպայէ գործիքներ ալ բերւած էին:

Երկրորդ փայլուն շրջանն էր այս:

Խորէն Խորմեան անձամբ պատելով Վասպուրականի ամբողջ գաւառն ու գիւղ՝ կ'սկսի խրաբազրել եռահատոր «Հայրենագիտութիւն» անուն դասագիրքը, լոյս ընծայելով 1883 թւականին: Այցելու ուսուցիչ էր նաև Մ. Փորթուզալեան, որ նոյն ատեն՝ Արծուի գրաշար Մարգար Ջրբաշեանէ կ'սովորէր գրաշարութեան արհեստը՝ գուցէ ապագայ «Արմէնիա»ի համար:

Խորմեան Հայրիկ սովելոց Յանձնաժողովի աւելցած գրաւոր (270 ոսկու չափ) նոյն միջոցին

կ'գնէ մերձակայ Սալախանէ գիւղը՝ Վարազայ երկրագործական վարժարանին անունով, բայց քիւր-տեր վերջէն զբաւեցին գիւղն իր լայնածաւալ մարդագետիններով:

Այս անգամ ալ դպրոց հաղիւ երեք տարի կ'անոնաւոր կ'անը ունենալէ յետոյ կը խանգարւի՝ նպաստներու ցամքումով:

Իբր երկրագործական վարժարան՝ Վարազ մեծ արդիւնք մը չ'տուաւ թէեւ՝ ունեցաւ սակայն իր տեղական մասնակի օգուտները: Հայրիկ՝ վարժարանին կից չինել տւեր էր տախտակէ երկարի չէնք մ'ու յարակից գործարան մը՝ ուր կ'աշխատայէր հիւս ու դարբին արհեստաւորներու խումբ մը: Ասոնք կ'չինէին եւրոպական ձեւով մշակական գործինքը՝ ֆուրկուն, սայլակ, բահ-բրիչ եւայլն, և դպրոցի սոցի համար նախկինը (նալըն): Հայրիկ այդ միջոցին էր նաեւ որ եւրոպական գործինե-րով հարթ ու լայն ճամբաներ չինել տուաւ Վարազէն դէպի քաղաք, երկկարգ ուղեւորներով հովանաւոր:

Այս երկրորդ շրջանի վերջին շրջանաւարտները՝ Արգար Տաղեան, Յովհ. Պլուզեան, Յակոբ Կլաթցի, Թորոս Վանիկեան, Գալուստ Սարգիսեան, Վարդան Մկրտիչեան և ուրիշները՝ դպրոցէն ելնելէ յետոյ, 1883էն սկսած կառավարական խտուրթիւնները մէկ կողմէն, դպրոցի նիւթական անձ-կութիւնը միւս կողմէն՝ նսեմացուցին Վարազայ կրթական գործը: Խրիմեան ալ 1885ի մարտին՝ դարձեալ կ'ձգէ Վան, կ'մեկնի Մուշի ճամբով դէպ Պոլս, ուր կ'մնայ իբր քարոզիչ Ս. Խաչի և Գուգիւնձուգի՝ մինչեւ 1891ի ծանօթ աքսորը յերուսաղէմ, անկէ 1893ին էջմիածնի կաթողիկոսա-կան Աթոռը բարձրանալով:

Այս միջոցին (1885-87) Վարազայ վարժարան կը շարունակէր նոյն գիւղատնտեսական ծրագրով՝ տեղացի դպրոցաւարտ սաներու և կովկասահայ մէկ քանի ուսուցիչներու ձեռքով՝ Յուսիկ և Վրդանէս վարդապետներ, Յովհ. Պլուզեան, Մովսէս Զաքարեան, Գալուստ Սարգիսեան և ուրիշներ: Թէ ի՞նչ շրջանաւարտ ունեցեր է դպրոցն այս շրջանին՝ որոշ տեղեկութիւն չունիմք:

Ալէաթեան Սրբազան (Թուրքի) այդ միջոցին (1887) կ'ձեռնարկէ վարժարանին յարակից երեք կտորի շինութեան, որով դպրոցը գրէթէ դադարած կ'մնայ ժամանակ մը,

1890ին՝ վարժարանը կը շարունակէր Թօխմախեան Արսէն վրդ. փ տեսչութեան ներքեւ, բայց իր տարածամ մահով (1892) տեսչութիւնը կ'ստանձնէ Մեսրոպ վրդ. Մովսէսեան, ապա Դանիէլ վրդ. Թօսուհեան մինչեւ 1895ի վերջերը:

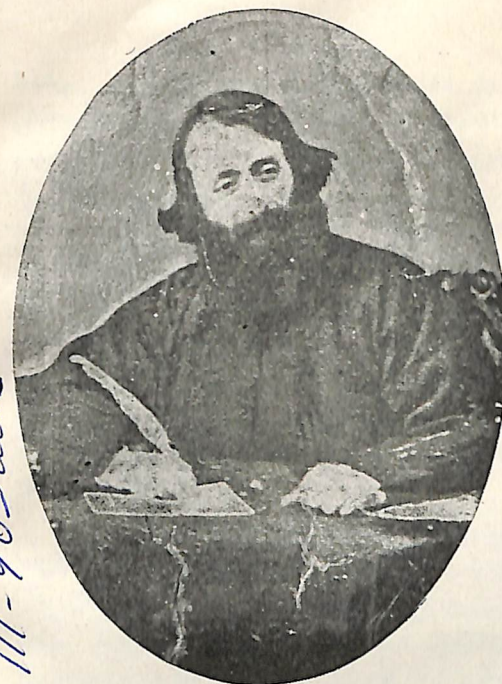
Վարազայ տպագրական մամուլն արդէն 1892ին կառավարութենէն բռնի զբաւուեր և փոխադրւեր էր քաղաքաքայ մէջ: Վրայ կուգան 1896ի արիւնալի դէպքերը: Վարազայ վանքն իր դպրոցով, ուսանողներով ու միաբաններով մասնակի զո՛ւ կ'երթայ աւերիչ հոսանքին:

Բայց նորէն կը կանգնի Վարազ՝ աղէտին յաջորդ տարին իսկ, չնորհիւ աղիւ բարերարնե-րու, և իր ածիւններէն յառնող փրկիչ հայութեան:

Եր. որդ. Շրջանն է այս՝ Վարազայ վարժարանին, նկուն և անթեւ, որ սկզբնաւորութեան օրերէն կ'ունենար միշտ 25-30 աշակերտ, իսկ 90 ահան արիւնալի շրջանին՝ աշակերտութեան թիւը կ'հասնի 40ի, ապա 60ի, և տակաւ՝ մինչեւ 105ի: Անկէ ետք նորէն կ'սկսի իջնել թիւը մինչեւ 1900-07, այս շրջանէն սկսած պահելով 60 ձրիավարք և բարերարեալ ուսանողներ մինչեւ հիմա: Այսպէս շարունակելով իր ընթացքը հակառակ ամէն խոչնդոտի՝ Վարազայ վարժարանը 1907ին կ'լրացնէ իր գոյութեան պատւաւոր յիսնամեակը:

*
* *

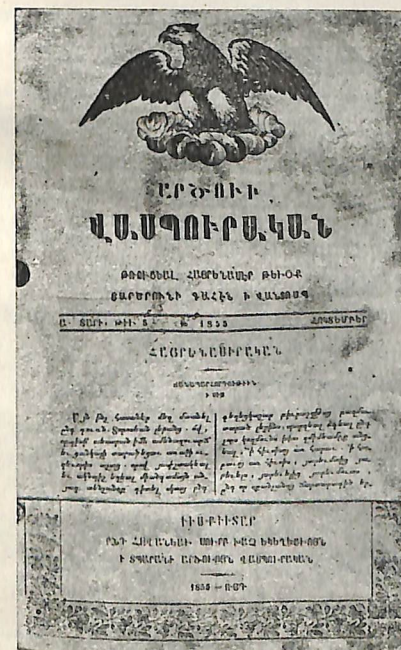
Ամփոփելով պատմական այս հակիրճ տեսութիւնը, պաշտօնական արձանագրութիւններու և ժամանակագրութեանց փճացման հետեւանքով՝ հիմնուած առաւելապէս կենդանի վկաներու պատմութեան և առձեռն հատակոտոր քրոնիկներու բաղդատական արդիւնքին վրայ՝ մենք կ'զըտ-

ՄԱՐՏԻՆՆ Կ.Բ. ԿՐԻՍՏԵԱՆ
Վանապր Վարազայ

ՄԱՐՏԻՆՆ ԱՐԳ. ԵՊ. ԿՐԻՍՏԵԱՆ
Պատրիարք

ՎԱՐՏԻՆ Կ.Ա.ՍՊՈՒՐԱԿԱՆ
Իսկիւսար սպուած

ՎԱՐՏԻՆ Կ.Ա.ՍՊՈՒՐԱԿԱՆ
Վարազայ մէջ սպուած

ներք որ, Վարազայ կրթարանն իր սկզբնաւորութեան գեղեցիկ շրջանէն մինչեւ իր ներկայ յիսնամեակը՝ մեզի աւեր է՝ մերձաւոր հաշուով՝ հետեւեալ արդիւնքը. — Սկզբնաւորութեանց թուականին (1857)՝ վեցերորդ տարիէն սկսած մինչեւ 60, 70, 80 տական թուականներ՝ յաջորդաբար կամ պարբերաբար աւեր է տարին 8-10-15 շրջանաւարտ: 1895ի դէպքերուն՝ միջոց մը դպրոցաւարտ ունեցած չէ, անկէ ետքը նորէն պարբերաբար 8-10 ընթացաւարտով ուսումնական տարեւորջաններ բոլորելով՝ իր գոյութեան յիսնամեայ կեանքին մէջ ընծայեր է ազգին 200 է աւելի ուսումնաւարտներ, և ամէն տարեշրջանին 20 է ոչ պակաս ուսանող պահելով՝ իր ծոցին մէջ անուցեր-կրթիկ է նաեւ հազարէ աւելի կիսաւարտ աշակերտ՝ մեծ մասը ձրիավարժ, մնացած աննշան թիւը միայն պահելով բարերարներու նպաստով: Ուսանողներու մեծագոյն մասն առնւեր են Վասպուրականի գիւղացի թէ քաղաքացի չքաւոր գաւառկաքէն, միմիայն սկզբնաւորութեան շրջանին ունենալով քանի մը Ռուսահայ, Պարսկահայ, Պոլսահայ կամ Հայաստանցի ուսումնաւարտ մանուկներ:

— Ուսուցչական կազմը՝ բաղկացեր է Ա. և Բ. Շրջանին՝ 4-5 ուսուցիչէ. որք կ'ներկայացնէին բաւական մասաւոր պաշար, և կ'վարձատրէին 4-5 օսմ. ոսկի ամսավարձով. Մատթեան Նշան բացաւարար ստանալով 10 ոսկի ամսաթոշակ իբր մասնագէտ-երկրագործ, և Խորէն Խրիմեան՝ 7 ոսկի՝ իբր նոյնքան մասնագէտ՝ գիտական ճիւղին: Միւս քիչ-չատ յեղյեղուկ շրջաններուն պաշտօնավարող ուսուցիչները, թւով 2-3, եղած են միջակ՝ թէ պաշարով թէ թոշակով:

Երրորդ շրջանին (96էն սաղին) համեմատաբար 5-6 միջակ և կարող ուսուցիչներ պաշտօնավարելով՝ ստացեր են նւագադոյն վարձք՝ 4-5 մէճիւ, բարձրագոյն ըլլալով ոչ աւելի քան 3 օսմ. ոսկի:

— Առաջին երեսնամեայ ձիգ շրջանին՝ վարժարանին համեստ պիւտճէն եղեր է՝ տարեկան 300-400 ոսկի: 95 էն ի վեր՝ 4-600 ոսկի: Դպրոցի շէնքին ծախքը ելլն. մեծ մասով հայթայթւեր են Խրիմեանի անդուլ ջանքերուն շնորհիւ ձեռք բերած արտասահմանեան նպաստներով և թեմական եկամուտներով: Նոյն ատեն տարարանին մէջ տպւած գիրքերու և զրեւծներու նիւթական արդիւնքն ալ պակաս չէ՝ եղեր:

«Արծուի Վասպուրական» ունէր մօտ 400 բաժանորդ այնպիսի ժամանակ մը՝ երբ լրագիր, ամսաթերթ, չարաթաթերթ կարգաւոր սովոր միտքեր կ'պակսէին: Արծիւն իր ծախսը կ'հանէր՝ նոյն իսկ՝ խմբագրին տալով մէկտեղ 4 ոսկի ամսավարձք, որ այն ատեններու համար բաւական նշանակելի գնահատութիւն էր:

— Դպրոցական չէնքը նախնական անյարմար դիրքէն հանւելով՝ յաջորդաբար շինւեր ու նորոգւեր է աւելի նպաստաւոր պայմաններու մէջ շնորհիւ միշտ Խրիմեանի հոգածու խնամքին: 1880ին՝ Հայրիկի, և 1887ին Ալեքսանի ձեռքով յինւած նոր յարկարաժինները 96ի դէպքին այրեցան, բայց յաջորդ տարիներու մէջ նորոգւեցան և ընդարձակեցան՝ ծառայելով իբր վարձարեր ամբարանոց և օթեւան՝ ուխտաւորներու: Վարժարանը միայն կիսատ մը նորոգւած՝ ներկայիս՝ կ'մնայ այն վիճակին մէջ՝ ուր թողեր էր երախտաւոր հիմնադիրը՝ իր վերջին անգամ բաժնւելուն:

— Առաջին երկու շրջաններուն՝ Վարազայ վարժարանի մէջ Խրիմեանի տեսչութեան տակ յաջորդաբար պաշտօնավարեր են՝ իբր տեսուչ, աւագ ուսուցիչ և գաստիարակ՝ հետեւեալ եկեղեցական և աշխարհական անձնաւորութիւնները. — Տիգրան Գալիաքճեան (Յուսիկ վրդ.), Մանուէլ Արտամեացեան (Դիոնէսիոս քհնյ), Մարտիրոս Փափագեան (Մեսրոպ վրդ.), Գարեգին Սրուանձտեան (Վերջէն եպսկ.), Յովսէփ Սօլախեան (Վերջէն վրդ.), Մեսրոպ վ. Սոկայեան, Եզնիկ, Դրիգորիս, Վրդանէս, Արսէն, Դանիէլ, Ամբրոսիոս, Մեսրոպ, Եղիշէ և Հմայեակ՝ վարդապետներ: Տիգրան Ամիրջանեան, Խորէն Խրիմեան, Նշան Մատթեան, Կարապետ Փիլիպպոսեան, Դաւիթ Շաքարեան, Մկրտիչ Փորթուղալեան, Մ. Տէր Մկրտիչեան, Հ. Դաւիթեան և ուրիշներ ժառանգաւոր քահանաներ կամ աշխարհական սաներ:

Երրորդ շրջանին պաշտօնավարող տեսուչ և ուսուցիչներն եղեր են. — Յովհ. Պլուզեան, Մովսէս Զաքարեան, Գալուստ Սարգիսեան, Մատիւր Խէրանեան, Մանուկ Կատէքչեան (այժմ

Արիստակէս վրդ.), Կարապետ Պլուզեան, Մինդատ Յսայեան, Յովհ. Վարդանեան, Յովհ. Գուլօղլեան, Յովհ. Բարաղամեան, Յակոբոս Սրուանձտեան, Ռուբէն Շատուրեան, Մարտիրոս Գաբրիէլեան, Տիգրան Վարժապետեան, Մկրտիչ Մնօշեան, Գէորգ Շաքարեան (այժմ քհնյ), Կարապետ Աճէմեան, Դաւիթ Փափաղեան, և Արտակ Դարբինեան (արդէ տեսուչ): Ասոնց հետ իբր օգնական-ուսուցիչ պաշտօն վարեր են գարոցաւարտ առաջադէմ սաներ:

Աւելի քան 60 ուսուցիչներ ելեր են Վարազայ վանքի վարժարանէն. նաեւ բազմաթիւ հոգեւորական ու աշխարհական հեղինակներ, գրագէտներ, քարոզիչ-հրապարակագիրներ, քահանաներ, համեստ և կրթւած արհեստաւորներ, և պատւական շինարար վանահայր-առաջնորդներ:

Ահա՛ մանրանկար պատկերը՝ Վարազայ ժառանգաւորա՛ց, նրկագործակա՛ն և Որբանոց վարժարանի յիսնամեայ բեղուն կեանքին, ու կեանքո՛ւ գոյութեանը:

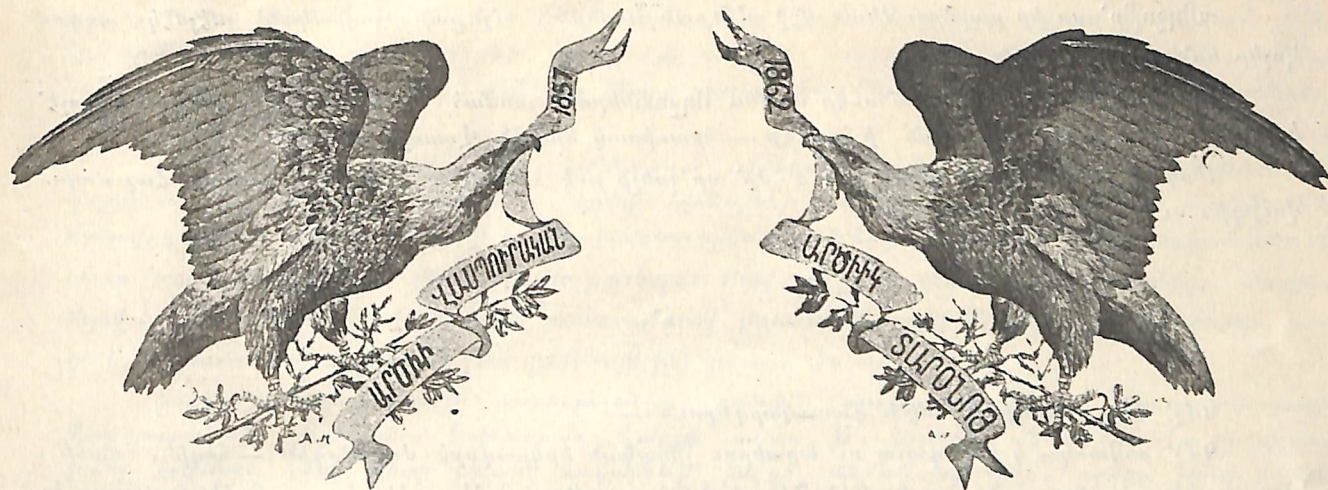
Ահա՛ բազդատական ծանօթ եզրերը՝ Նրբմեանի արիւն քրտինքովը շաղւած յիսնամեայ կրթական հաստատութեան, որ կ'ներկայանայ՝ բանիմաց, խորհող ու կշռող հասարակութեան գնահատութեանը:

Վսն 3/16 Օգոստոս 1909

ԶԻԹՈՒՆԻ

ՄԿՐՏԻՉ ԽՐԻՄԵԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

“ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ ԱՐԾԻՒ”

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

ԿՈ՛Չ ՄԸ

Յաղագս՝ Կոչ մը, արձագանք գտաւ մեարդեան տառերով ամէն թերթերէ :

Մեարդեան տառերու Մամուլին թեւերովը թռիչ տառաւ ու թեւարտից՝ ի տիրուս աշխարհի ցիրուցան ամէն հայ ականջի տակ՝ Կոչ մը . . . :

Վերադարձուա՞նք յինամեայ զանգակը՝ Կոչ մը թրթուացուց Վարագայ սարի սրտաբան լանջէն :

Հայրիկի Վարագը, Վասպուրական Արծիւի լեռնադիր բարձրիկ բոցնը, բնաշխարհի կրթական այդ առո՛ղջ թխտարանը՝ իր յինամեայ գոյութեան Յարեհա՛նը կ'աօնէ :—

Վարագն իր կրթարանը, Կրթարանն իր Կրթիչը կ'աօնէ :

Վասպուրական՝ իր Արծիւի Բո՛ցնը, Բոցնն իր Արծիւը կ'աօնէ :

Ազգն իր մեծագո՛յն որդին, Որդին իր մեծատիրա Ա՛զգը կ'աօնէ . . . :

Համազգայի՛ն է աօնը, և՛ Թուրքաց, և՛ Ռուսաց, և՛ Պարսից, և՛ Հնդկաց, և՛ Ամերիկեան, և՛ Եգիպտոսի, և՛ Ռումանիո՛յ ու Պուլկարի՛յ Հայուն, — ուր որ անհատ մ'ըսէ « Ես Հայ՛ն եմ » :

Տօն յիշատակի վարժարանին՝ այն Հայ վարդապետին, որ Վարագայ՛ սարէն, Տարօնի՛ դաշտէն, Վոսփորի՛ ափերէն, Սիօնի՛ բարձունքէն, և համօրէն Հայ՛ Աշխարհէն իր քայլերը ժողոված՝ Արարատի Մա՛յր Աթոռին Բարձունքէն՝ նո՛յն այդ հեռաւոր աշխարհը սփռեալ « Հայոց ժողովրդին ամենայն դատակարգ » երուն՝ հայրապետական անդրանիկ կոնգակովը կ'ըսէ՛ն հովուապետի իր թանկագին « Ողջոյն » ներք . . . :

«Ողջոյն»՝ որ իր բարձրութեան մէջ անքան համեստ, անքան հայրական՝ մէյմէկ ազդու կոչեր են՝ պարտքի ճանաչման:

Թող ուրեմն նոյն հայրենանուէր անմեռ Ողջոյններուն անմահ հեղինակն ինքզինքը ոգեկոչէ՝ իր անդրանիկ բոյնին վերացման ի հրաւեր:— հրաւիրակ երկրին Վասպուրականի՝ . . . :

Թող ինքն իր մէջէն գտնէ այն ո՛ւժը՝ որ լսելի ընէ համօրէն աշխարհ սփռեալ Հայ ժողովուրդին ուղղուած նոր կոչը:—

* * *

Կոչ՝ Հայ ժողովրդի ամէն գասակարգերուն:—

Կոչ՝ բովանդակ հայ դաշտ ու արտերու շինական երկրագործ ժողովրդին, — հողի՛, մահի՛, տաւար-ոչխարի՛ մարդուն—՝ այն մե՛ծ Շինականէն՝ որ «Ողջոյն ձեզ, — կ'ըսէր—, բնակի՛ցի դաշտաց եւ քերանց, շինական երկրագործ ժողովուրդ, որ սիրե՛ի զհողն եւ մահ, զշխարս եւ տաւար. դո՛ւք աշխարհի բարի եւ անխաղախ վաստակին աշխատանք մշակն եւ, դո՛ւք հարստաց որդիք եւ անխաղախ մեռում գործեցե՛ի զերկիր եւ պահեցե՛ի, զիսեղով քե միայն երկիրն ե Ձեր կեանք եւ գործքն. միշտ ջանացե՛ի անկորո՛ւս պահեց այդ հայրենասուր ժառանգորդն»:

Տուէ՛ք, դաշտի աշխատաւոր մշակեր, ձեր ցանածէն հա՛տ մը տուէ՛ք զիւղասնեա Վասպուրական Արծւուն, ան իր չարքաշ թեւերուն տակ թող մոռցէ ու կրթէ ձեր առողջ զաւակները՝ հողն աւելի խոր ափսեղու, մաճն աւելի ամուր բռնելու, հասն անհատ և անըւսող հանելու. որոնք զիստան իրեց կեանքն ու գործութիւնը իրենց երկրի՛ն մէջ փնտռելու, և անկորուստ պահելու՝ այդ հայրենատուր սրբազան ժառանգութիւնը:

Կոչ՝ բոլոր գաւառական քաղքեցիներու և մայրաքաղաքիներու. ձեռարուեստի և շահավաճառի մարդուն—՝ այն մե՛ծ Արհեստաւորէն, խեղճուկ ոստայնակ «Փէշու Մկո»էն (*), որ իբր Մկրտիչ Կաթողիկոս՝ կ'ըսեալէր՝ «Ողջոյն ձեզ, մայրաքաղաքացիք եւ գաւառական քաղաքացիք, որ պարսպիք ի ձեռակերտ արուեստ եւ ի շահավաճառութիւն, որ աշխատիք յառաջ փառել գործն Ձեռ՝ ինասուն տետրաքանք եւ հարստագիտութեանք, միշտ մեղքով եւ զարգանալով ըստ պահանջման ժառանգակն»:

Տուէ՛ք, հասուցէ՛ք ձեռական արուեստի թէ վաճառքի Ձեր նիւթերէն՝ կտոր մը, ձեռաբուրեալ վարդեա Վասպուրական Արծւուն, ան իր յարկին տակ առա՛ջ պիտի վարէ Ձեր զաւակներուն հանրօգուտ գործերը, իմաստուն անասութեամբ և նոր ճարտարութեամբ, ժամանակի պահանջներուն համընթաց, և կեանքի մրցումին համազօր:

— Կոչ՝ համայն ուսանողութեան, պատանի՛ և օրիորդ, եղբայր թէ քոյր, — կրթութեան տաճարի կամաւորներուն, ամուսնական լուծի զինուորագիրներուն—՝ այն մե՛ծ Ուսանողէն, ուսման և ամուսնութեան խոնարհ լծակրէն, որ կը երանէր լսելով՝ «Ողջոյն ձեզ, ուսանող մանկունք եւ օրիորդ, եղբայր եւ քոյր, որ ձեռն ի ձեռն տուեալ ի միասին երթայք եւ զայք ի կրթութեան տաճարն, բարեբաւոյն եւ երջանիկ եւ, երբ հաշտար կրթութեանք պատանեալ միմիանց՝ ձեռն ապք յառաջ պատրաստութեան ձերոյ ի սուրբ անուանութիւն»:

Տուէ՛ք, մի՛ խնայէք Ձեր բարբախտ նուէրները՝ սրտի՛, կամքի՛, խօսքի՛ և գրչի՛. պերճանքի հագուածէն, պճնանքի զարդերէն, տուէ՛ք անդարդ ու անպէ՛նք բնագործ Վա-

(*) Խրիսեան Մկրտիչ՝ ուսայնակ եղած ասեմ՝ տեղական պնդաւոր (փետով) պարեգոս (էնթարի, զրպուն) կ'նագներ, եւ զինք կ'հաս անունով կը կոչէին «Փէշու Մկո» (Փէշու r Մկրտիչ):

րազայ պարզ Ուսումնարանին, ան պիտի կրթէ Ձեր քոյր-եղբայրները՝ պարզ բնութեան մե՛ծ կրթարանին ծոցը, ու զիմեն անոնք ձեռ-ձեռքի տուած, հաւասար կրթութեամբ մնին ու մեծ-նան, և պատկառութեան օրը, միմեանց ձեռք տալով կազմեն զազափարի ընկերներու ամուսնական մաքուր չէնքը:

— Կոչ՝ ամէն ժողովրդասէր բարեպա՛շտ անձերու, կրօնի և եկեղեցո՛ւ նախանձաւոր, դպրոց ու եկեղեցի չինող, ուսման ու կրօնի տաճարներ հաստատող-պահպանողներու—՝ այն մե՛ծ ժողովրդասէրէն, կրօնի ու եկեղեցո՛ւ նախանձաւորէն՝ որ կ'ձայնէր՝ «Ողջոյն ձեզ, նախանձաւորի սուրբ Կրօնի, եկեղեցասէր, ժողովրդասէր բարեպաշտ Ոգիք, որ շինե՛ր զեկեղեցիս եւ դպրանոցս, հաստատելով եւ պահելով կրօնի եւ ուսման տաճարս, որով շուսաւորին որդիք եկեղեցոյ եւ ժողովուրդն յորի յԱստուածաբաշտութիւն, որ քան զամենայն ինչ զօրաւոր ե»:

Տուէ՛ք, ժողովրդասէր բարեպաշտներ, աւելի՛ն տուէ՛ք, Վարազայ ժառանգաւորացի Վասպուրական Արծւուն, Եօթխորան Վանքի աւագ Ս. Նշանին, ան իր օգուէտ ու սրբաշունչ հովանու տակ պիտի խնամէ հաղարնէր՝ խեղճ անժառանգներու, որոնց պիտի ձամբէ ժողովրդասէր ու մարդասէր ոգի, որոնց հոգւոյն մէջ վառէ— բորբոքէ գիտակից անշէ՛ջ հուր՝ ուսման տաճարները մշտավա՛ռ պահելու, խաւարի գերի միտքերու մէջ լոյսի տաճարներ կանգնելու, միտքէ միտք, երկրէ երկիր լոյս տարածելու:

Կոչ՝ այն ամէն բարերար-մեկեկնասներու, գրասէր-աշխատաւոր մշակի քաջալե՛ր, անոր երկն ազգի՛ն ընծայող մեծսի՛րտ անհասներու—, այն մե՛ծ մեկեկնաս-բարերարէն, որ ինքն ալ գրական համե՛ստ աշխատաւոր՝ Ձեզի կ'գառնար լսելով՝ «Ողջոյն ձեզ, բարերար-մեկեկնաս, որ քաջալեղով զգրասէր աշխատաւոր մշակն՝ ի յոյս հանե՛ի զնորս վաստակն եւ ընծայե՛ի ազգին, որով ճոխանան եւ հարստանան աղիւսիք մասեկնադարանները»:

Տուէ՛ք, գրասէր բարերարներ, առատաձեռնեցէ՛ք Ձեր նուէրները՝ գրամեակ Վասպուրական Արծւուն, թող ան հոգի քաջալե՛ր կանգնի գրականութեան աշխատաւոր մշակի հարազատ վաստակին, լոյս աշխարհ հանելով Ազգի՛ն ընծայէ անոր երկն ու հատորը, որով ճոխանան ու հարստանան Հայոց ազգատիկ մատենադարանները:

— Կոչ՝ ամէն հեղինակ կամ թարգմանիչ մատենագրի, այն մե՛ծ Մատենագրէն, խօսքի և գրի այն թովի՛չ հեղինակէն, որ «Ողջոյն ձեզ, — կ'ըսէր —, յօրինիք մատենագիրք եւ քաղաքացիք գրոց՝ ի զանազան շեղուց հեղինակութեանց, զորս օգտաւոր համարիք բարոյական կրթութեան եւ ձեռնաւ արուեստին զիտութեան»:

Տուէ՛ք, Մտքի՛ վաստակաւորներ, Ձեր գրչի պտուղէն՝ նպաստ բերէ՛ք Մատենագիր Արծւուն, թող լուսաթիւ սաւառնի Հայ գրական բարձրութիւններու, իր հետքին կապելով մշտնորոգ մատա՛ղ սերունդի հանճարաւոր քայլերը, ետեւէն ձգելով նոր հեղինակ-թարգմանիչներ՝ դէպ թարգմանչաց ոսկեղէն բարձրութիւնները: Թող այդ վերելքին մէջ երկնեն ու յօրինեն բազմալեզու գիրքեր, օգտակար՝ հայ բարոյական ազա՛տ կրթութեան, և ձեռնառու՝ հայկական արուեստին ու հայ գիտութեան:

— Կոչ՝ համօրէն Հայոց խմբագիրներու, հրապարակախօս մունետիկ, գրով ու թղթով ժողովուրդն առաջգիմութեան ու քաղաքակրթութեան վարող գաղափարի ռահվիրաներուն—՝ այն մե՛ծ խմբագրէն, քաջ հրապարակախօսէն, որ կ'փողարէր իր վերջին վեհափառ բեմէն՝ «Ողջոյն ձեզ, խմբագիրք Հայոց, որ ձգնիք անդադրաւ յաշխատութիւն եւ իբրեւ հրապարակախօս մունետիկ, գրով եւ թղթով վարե՛ի զժողովուրդն ի յառաջդիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն՝ բանալով զմիսս լոցա ընդունիլ զբան եւ խորշի ի վասեմ: Զգոյ՛, զգոյ՛, ջանացե՛ի միշտ ի շինել, զի ա՛յս ե ձեր սեպուհ պարսիք»:

Տուէ՛ք, մամուլի՛ վարիչներ, գրի և թղթի Ձեր վարիչ աջակցութիւնը նուիրեցէ՛ք Աւագ խմբագիր Վասպուրական Արծւուն. ան իր հայտնի բոլոր խմբագրատան մէջ պիտի դարձնէ հայ գաղափարի ոսկեղէն ազատութիւնը, մարդելով կո՛ւռ իմաստութեան նոր խմբագիրներ, որք

ճգնին անխոստ աշխատութեամբ, և իբր անվեհեր հրապարակախօս— մուսնեաիկ՝ զբով ու թղթով վարեն ժողովուրդը դէպ ստոյգ առաջգիմութիւն ու բարձր քաղաքակրթութիւն, բանալով անոնց միաքերը՝ լաւն ունենալու և վատէն խորշելու: Զգո՛ւշ, միշտ զգուշ մնալով և ջանալով «միշտ ի շինել», զի այս է սեպուհ պարտիքը՝ հասարակական ուղի՛ղ դործին:

— Կո՛չ՝ բոլոր կրթական պաշտօնեաներու բանակի՛ն, վարժապե՛տ և ուսուցիչ, ազգային կրթութեան ու մանկանց դաստիարակութեան յանձնաւորներո՛ւն— այն մե՛ծ վարժապետէն, կրթական անձնուէ՛ր մշակէն, որ իր բոլո՛ր հոգւով կ'ձայնէր՝ «Ողջոյն Զեզ, վարժապե՛տ և ուսուցիչ. Զեզ յանձնեալ է ազգային կրթութիւն և դաստիարակութիւն մանկանց ի պէսպէս ուսնունս և գիտութիւն, որոյ նպատակն է միայն վարել և ճանիչ գնահատիկ ի շաւաղոյն կեանս, ո՛չ միայն ի ուրերասիկ վիճակս աշխարհի, այլ և ի վերին Քրիստոսի արխայութիւն»:

Տուէ՛ք, Զեռ՝ անձնուէր օժանդակութիւնը, գանկերո՛ւ պարտաւորաններ, ստատեցէ՛ք վարժապետ-ուսուցիչ Վասպուրական Արժւուն, որ ան նոր ո՛ւժ տայ իր փեսո՛ւ թեւին, թուիչ ռուհէ ու թուիչ տայ Զեռ պաշտօնակիցներուն մտքին, միտան աշխատիք Ազգի կրթական կենսական գործին: Զեզի՛ է յանձնուէր Ազգային Մանկալիւն նո՛ր գաղափարի ազա՛տ կրթութիւնն ու լա՛յն դաստիարակութիւնը՝ պէսպէս պիտանի ուսո՛ւմ— գիտութիւններու մէջ, այն սակի՛ նպատակով որ պիտի վարէ Մարդկութիւնը՝ միշտ դէպ լաւագո՛յն խեղալ կեանքը, դէպ աշխարհի բարեբաւարի վիճակը, դէպ երկրային ժողովրդական Արքայութիւնն . . . :

— Կո՛չ՝ բովանդա՛կ Վանական ուխտի Հայր-եղբայրներու— այն մե՛ծ Վանականէն, Վարազայ Ուխտի ազա՛տ-նիմնադիր նո՛ր Միտիւտէն, որ Արարատեան Մա՛յր-Աթոռէն իր ողջոյնները Զեզ կ'ուզէր ըսելով՝ «Ողջոյն Զեզ, Հարի և Եղբարի վանական ուխտի, որ պահապան հրեշտակի եմ և կ'ուզեմ նշխարաց վանորդից, որի յաւերժական պարծանաց յիշատակ եմ մեր նախնի կրօնաւոր և գրասեռ սուրբ հարց»:

Տուէ՛ք, կրօնի առաքեալներ, Զեռ քարո՛ղ ու ժամուցներէն բաժին հանեցէ՛ք Վանական Միաբան Վասպուրական Արժւուն. թող ան իր սաթի սե՛ւ փայլով լո՛ւրջ կնդուզին տակ ու թեւերուն մէջ՝ միշտ կանգո՛ւն պահէ Հա՛յ Եկեղեցու լուսամբա՛տ սաճարը, ու վա՛ն իր կանթերը: Ո՛ւս ու յո՛յս սուէք՝ որ ան պահապան հրեշտակ մնայ մեր վանական վայրերու մնացած նշխարներուն, յաւերժական պարծանքի՛ յիշատակ մեր պատէր նախնեաց:

— Կո՛չ՝ ամէ՛ն դպրի՛ քաղցրածայն երգիչ Շարականի՛ ու Տաղի՛— այն Դպրապետէն, «Որ օրհնեալ պանոսիկ» այն մեծառօնա՛կ դպրէն՝ որ իր աղո՛ւ ձայնով կ'երգէր՝ «Ողջոյն Զեզ, դպի՛ր, որի, որ քաղցրածայն երգօք Շարականաց և Տաղից՝ շարժեք գիտիկն ցերեկանաւորեալս ի ժողովուրդն, պաշտել և սիրել զԱստուծ. Դուք զվերին սրբազան դասուցն բերեք գնանաւորիս»:

Մի՛ վրանաք, սուէ՛ք Զեռ ձայնը՝ սեզ կասարներու երգիչ Վասպուրական Արժւուն, որ ազա՛տ գաղափարի նո՛ր շարականներ խաղէ, թող գոռացնէ իրաւատէ՛ր ժողովրդի յաղթական տաղեր. Վարազայ Մարէն համեղաբարութեան յաղթանակի քայլերը հնչեցնէ: Որ յուզէ, շարժէ ժողովրդի մէջ՝ գաղափարի վսե՛մ աստուածապաշտութեան ջերմութիւնը հոգին:

— Կո՛չ՝ բոլոր Սարկաւազներու, Աստուծոյ Սեղանին խնկարկու, որը ու ազգային մատակարար, աւագ կէ՛ս կամ պարզ— այն մե՛ծ Սարկաւազէն, որ Զեզ կ'ազգարարէր ըսելով՝ «Ողջոյն Զեզ, Սարկաւազուհի, որ խուկն արկանեք առաջի սեղանոյն Աստուծոյ և նախախաւ՝րեք որդոյն և աղիսին. յիշեցիք զիսաղ սարկաւազն մեծին Ներսիսի՝ նմանող յերուհ նմա»:

Տուէ՛ք, Դուք ալ Զեռ շունեցածէ՛ն սուէք՝ Խաղ Սարկաւազին Մեծի՛ն Վասպուրականի, թող անո՛ր նմանող ըլլան, որքին ու ազգային անդեղծ մատակարար, գաղափարի Աստուծո՛ւ մեծ սեղանին գիտակից բուրվա՛ն, ա՛յն ամէն մատա՛ղ հոգիներ՝ որ սաներն ըլլան Վարազայ աշխարհական ուխտի նո՛ր Դպրեվանքին:

— Կո՛չ՝ համօրէ՛ն Աստուծոյ պաշտօնեայ քահանայ դասուն, մատակարար՝ Եկեղեցու Ս.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՈՆԴԱԿ
ԽՐԻՄԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Խորհուրդին, դատարարի և պաշտպան՝ ընտանեկան սրբութեան—, այն մեծ քաճանայէն, Հայ եկեղեցու քաճանայութեան, որ ընտանեկան սրբութեան քաճ պաշտպան, փորձ դատարարի կ'զուգէր «Ողորդն Ձեզ, Քահանայք Բարձրեայն Աստուծոյ, որ մասնախառնեք առաք խորհրդոյ եկեղեցոյն, դաստիարակեք և պահապան ընտանեկան սրբութեան, և զիսեք թե քանի մեծ է պաշտօն ձեր»:

Բերէ՛ք, երէ՛ց կամ տէրաւոր, Ձեր կարգին չնորէ՛ն տուէ՛ք կրեւ-դաստիարակ Վասպուրական Արծաւուն, թող ան իր վանակա՛ն վարժոյցն հանէ՛ հաւատքի նո՛ր հաղածիչներու դէմ՝ նո՛ր Յովսէփ-երէցներ, Եղիշեան աղա՛ւ գրիչներ, անո՛նք ժառանգար ազատամարտի նո՛ր զիւցաղուններու սո՛ւրբ հաղորդութեան, անո՛նք խաչակիր՝ նո՛ր Վարդաններու, անո՛նք սղբերգու՝ նոր Ասարայրի. և անո՛նք դատարարի ու պաշտպան՝ ընտանեկան սո՛ւրբ աւանդութեան, մայրենի՛ լեզուին, «Հայ-Քրիստոնէ»ին:

— Կո՛չ՝ ամբողջ վեղարաւոր վարդապետներու, կենաց Բանն աւետարանող, ժողովրդի տրտում հոգին մխիթարող—, այն մեծ վարդապետէն, Հայ նո՛ր Ռարբէն, որ կ'ըսէր՝ «Ողորդն Ձեզ փարպե՛սք եկեղեցոյ, որ ուռուցանեք և աւեստանեք զԲանն կենաց. մխիթարեցե՛ք մխիթարեցե՛ք, զժողովուրդի յի եղեւ տրտմանք. քողեա՛լ յիցին մեղք իւր, ասե Աստուծո՛»:

Տուէ՛ք եղբայրաւոր, Ձեր «Սիրելի եղբայր ի Քրիստոս» Վասպուրական Արծաւուն, եկեղեցու և կեանքի՛ վարդապետ, Բանին աւետարանիչ, ժողովրդի մխիթարիչ. թող մարգէ ան իր վերնատան մէջ՝ նո՛ր վարդապետներ, անո՛նք բարաւուն իր Գողգոթայի գլխէն՝ նո՛ր «Սիրեցէք զմիմեանս», կանգնին եղբայրութեան կրօնի նո՛ր եկեղեցիներ՝ նո՛ր վէմ-քարերու վրայ, կարմիր օծումով սրբացած:

— Կո՛չ՝ այն բո՛ւռ մը Հովիւ-Առաջնորդներու, Հայոց փոքրիկ հօտին, արթուն հսկող, անխոնջ արածող— այն մեծ հովիւէն. որ «հովիւ քաջ»՝ հովուապետի՛ իր բերնովը կ'ըսէր՝ «Ողորդն Ձեզ, Հովիւ՛ւք և Առաջնորդ փոքրիկ հօտին Հայոց, որ արքուն աջօք հսկեք և արածեք զհաւասարեալ հօտն Քրիստոսի, յիշելով զԲան Տեսուն թե՛ «Հովիւ քաջ՝ զանձն իւր ղնէ ի վերայ ոչխարաց»»:

Ծնո՛րհ բրէք, բերէ՛ք Ձեր նպաստը՝ կորովի՛ Հովիւ Վասպուրական Արծաւուն, թող միշտ արթուն հսկէ՛, աներկիւղ հովիւէ՛ հաւատացեալ իր հօտին ցիրցան ոչխարները, և հօտին հսկող նոր քաջ հովիւներ՝ պատրաստէ, որք գիտնան անձերին զոհել իրենց ոչխարներուն համար:

— Կո՛չ՝ երից կաթողիկոսաց և երկուց Պատրիարքաց, Քրիստոսի եկեղեցու պաշտօն տանողներու— այն մեծ կաթողիկոսէն ու ծայրագոյն պատրիարքէն, որ Ձեզ համալծակից՝ կ'ողջունէր ըսելով՝ «Ողորդն Ձեզ, կաթողիկոսն և պատրիարհն, որ ընդ իս հաւանդակից Եղբայրեք ի վարեք և շանեք զպաշտօն Քրիստոսի եկեղեցոյն. զիսեք թե քանի մեծ է պատրիարհաւանորդութիւն մեր՝ առաջի մեծ Հովնապետին, զի իւրաքանչիւր ոք ի մեկը՝ զիւր հօտին հաւատա ունի տալ»:

Ծնորհեցէ՛ք Ձեր բարձր հովանին, մայր կաթողիկէ Վասպուրական Արծաւուն, Վան— Վարազայ Աւա՛գ Ս. Նշանին, թող ան իր թեւերուն տակ հովանաւորէ մանր ու մեծ կաթողիկէներու թեւաբեկ խաչերը, և ընկերհաշտութեան նո՛ր խաչի լոյսը շողջապնէ արեւանան սարի թաղած և գլխէն, ու նոր լծակից Եղբայրներ հանէ՛ Սիրոյ Կրօնին պաշտօն տանելու, մեծ հովուապետին պատասխանատու, մէն մին իր հօտին համարատու:— Ժողովրդային մեծ նուիրապետութիւն:

— Կո՛չ՝ Տանն և առաքելական Աթոռին Սրբոյ Յակոբեանց, կոչ՝ համայն միաբանական Ուխտին Հայոց, իբր խաչակիր զինուոր, տքնող ու ծառայող Տնօրինական Սուրբ Տեղեաց, և պաշտպան՝ համայն ցեղերու նախանձելի՝ հայոց վիճակին—, այն Վարազեան մեծ միաբանէն, խաչակիր-աքսորական քաջ զինուորէն, որ ուխտուն տարիներու անխոնջ մարտնչութենէ վերջ՝ դեռ եւս խրախու՛յս կը կարգար զինակից իր խումբին՝ ըսելով «Ողորդն Քեզ, Տո՛ւն և առաքելական Արքու Սրբոյ Յակոբեանց: Ողորդն հաւայն միաբանական ուխտին Հայոց, որ իբրեւ խաչակիր զինուոր սքնեք և պաշտեք զսնօրինական առաք սեղիս, և ամենայն անձնուիրութեամբ պաշտպանեք զվիճակն Հայոց ցանկալին և նախանձելին հաւայնից աջակց»:

Թափեցէ՛ք Ձեր ուժերը՝ Արծրունի իշխանական Տան ու Վասպուրական Վարդայ կուսակա՛ն Աթոռին, եւ Ուխտին խաչակիր նո՛ր զինուորներու մարզոցի՛ն ալ վրայ, թող եղնն անկէ՛ նո՛ր գաղափարներու խաչակիր զինուորներ, անձնուէր ջանքով պահեն պաշտպանեն վանազարդ վայելքը Դրա՛խտ Վարազաներու, ցանկալի եւ նախանձելի՛ ազգին թէ օտարին:

— Կո՛չ՝ Արարատեան նախամեծար Մա՛յր Աթոռոյ՝ Արբոյ կաթողիկէ Էջմիածնի, հի՛մ լուսակերտ՝ Միածնի իջման տաճարի, — նորոգ հանգուցեալ այն մե՛ծ Հայրապետէն, որ Նոյն Աթոռի բարձունքէն հանդիսաւո՛ր կոնդակով կ'ըսէրաւէր՝ «Ողջո՛յն Քեզ, Մայր Սիօն լեառն Աստուծոյ Երուսաղեմ, երբ ի քեզ երեւցաւ յոյն աշխարհի Մարմնացեալ Փրկիչն, նոյն Միածին էջ ի Հօրէն, եւ զհիմն Այրարատայ Եկեղեցոյն լուսակերտեալ սուրբ Էջմիածնի»:

Ենորէ՛ք՝ Քու հայրապետական կոնդակը՝ Վասպուրական Վարդայ հրաշալի Աւագ Ս. Նշանի վանքին, ու Հայրիկեան ձեմարանի նո՛ր հաստատութեան, հոն թող երեւնան գեղջուկ ժողովրդի անլոյս աշխարհին մարմնացեալ փրկիչներ, ո՛չ իջած ի Հօրէն՝ այլ երկրաւո՛ր հայերէ, լուսաւոր հի՛մը դնելու Արարա՛տ աշխարհի գիտութեան տաճարին:

— Կո՛չ՝ ո՛ղջ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցուն, Թաղէոսի, Բարդուղիմէոսի եւ Գրիգորի, եւ հին ու նոր լուսաւորիչ Միտքերու աւետարանովը ծնած, ու գաղափարի Ասածու հաւատքովը սնած-զարգացած համօրէ՛ն Հա՛յ Ոգուն, Գաբրիէլեան հոգեյարո՛յց համայնալո՛ւր կոչ — , այն մե՛ծ լուսաւորչէն, որ Լուսաւորչի լո՛յս Աթոռէն՝ հին ու նոր Թաղէներու բերնովը կ'աղաղակէր՝ «Ողջո՛յն քեզ, Առաքելական Եկեղեցի Հայաստանեայց, Թաղեոսի, Բարդուղիմէոսի եւ Գրիգորի աւետարանաւ ծնեալք ի Քրիստոս, աճեալք եւ զարգացեալք հաւատովք Աստուծաշնորհեան»:

Ոգի՛դ ներշնչէ, ու հոգւոյդ ազգային խորհրդանշանը ճաճանչեցո՛ւր՝ փառայեղ ճակա՛սը Վարազայ Վասպուրական Արծուէն, որ թեւատարած հովանի սփռէ Հայ Ազգի օրրան ու սիրտը եղող Արարատ, Տուրուբերա՛ն ու Վասպուրական բո՛ւն հայաշխարհին հայկական կեանքին:

— Կո՛չ հայրենասիրական՝ նաեւ ամէ՛ն հայրենասէրի. կոչ մարդասիրական՝ բովանդա՛կ մարդկութեան, — յեղափոխիչ այն մե՛ծ Հայրենասէրէն, քրիստոնեայ մե՛ծ Մարգարէրէն, որ իր ամբողջ կեանքովը ծառայեց իր Հայրենիքին ու Մարդկութեան մե՛ծ բնաանիքին: —

Բերէ՛ք Ձեր մասնակցութիւնը, այդ մե՛ծ բնաանիքի մեծսիրտ անդամներ, — չինական ու քաղաքացի, գաւառացի՛ թէ մայրաքաղաքացի, ուսանող կամ կրօնի նախանձուոր, ժողովրդասէր կամ բարերար մեկերար-մեկենաս, մատենագիր-հեղինա՛կ, խմբագիր-հրապարակախօս, վարժապետ-ուսուցիչ, վանական-միաբան, դպիր-տաղասաց, սարկաւազ-քահանայ, վարդապետ-քարոզիչ, հովիւ-հովուապետ, Պատրիարք-հայրապետ, բերէ՛ք՝ նիւթական ու բարոյական նպաստ՝ Հայոց Հայրիկի երախտաւո՛ր յիշատակին ու սիրոյն կանգնենք չէ՛ թէ յուշարձաններ քարէ՛ մետաղէ՛, այլ՝ կենդանի՛ հոգիներէ, իբր մէյմէկ նոր Հայրիկներ:

Բերե՛նք մեր սրտի յօժա՛ր նուէրները, միայնե՛նք, ամէնուս սիրելի. բոլորիս, պաշտելի մեր Խրիմեան Հայրիկի անմահ յիշատակին՝ կանգնենք շնչաւո՛ր կոթող. — Հայրիկեան ձեմարան: Հոն թող վերածնի՛ ու նոր թռի՛չ գործէ՛ Վանայ եւ Տարօնի, Վոսփորի, Սիօնի եւ Արարատայ վերանորոգիչ Վասպուրակա՛ն Արծիւը: —

Գիւղատնտես՛, արուեստաւո՛ր, ուսանող-զինուո՛ր, մե՛ծ ժողովրդասէ՛ր, զրամշակ-հեղինա՛կ, աւագ խմբագիր՛, վարժապետ-ուսուցիչ՛, վանական-միաբան, դպի՛ր, սարգաւարդ, երէ՛ց, դաստիարա՛կ, վարդապետ-քարոզիչ՛, հովիւ-առաջնորդ, պատրիա՛րք, կաթողիկո՛ս, մե՛ծ հովուապետ Վասպուրակա՛ն Արծիւ...

Վան, 1909

ՁԻԹՈՒՆԸ

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹԵՐՈՒ

1. Շրջաբերական հոգաբարձութեան	Էջ 4
2. « Կեդրոնական Յանձնախումբի	5
3. Յորելեանական կոնդակ Մկրտիչ Խրիմեանի	7
4. Գրաւոր նկար եւ կենսագրութիւն Մկրտիչ Խրիմեանի	9
5. Վարազայ ժառանգաւորաց վարժարան 1858 — 1907 Յիսնամեայ համալսոս պատմութիւն (Զիրունի)	11
6. Վասպուրական արծիւ Հայ ժողովուրդին (Զիրունի)	23
7. Կաթողիկոսական անդրանիկ կոնդակ Խրիմեան Հայրիկի	27

ՑԱՆԿ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՒ

1. Վարազայ վանք	3
2. Մկրտիչ Խրիմեան (Ախտրական)	6
3. Գրաւոր նկար Մկրտիչ Խրիմեանի	9
4. Մկրտիչ վարդ. Խրիմեան (Վանահայր Վարազայ)	17
6. Մկրտիչ Արք. Եպ. Խրիմեան (Պատրիարք)	17
6. Արծիւ Վասպուրական Իսկիւսար սպուած	17
7. » » Վարագ սպուած	17
8. Մկրտիչ Խրիմեան (Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց)	21
9. Կաթողիկոսական ընտրական կոնդակ Խրիմեան Հայրիկի	27

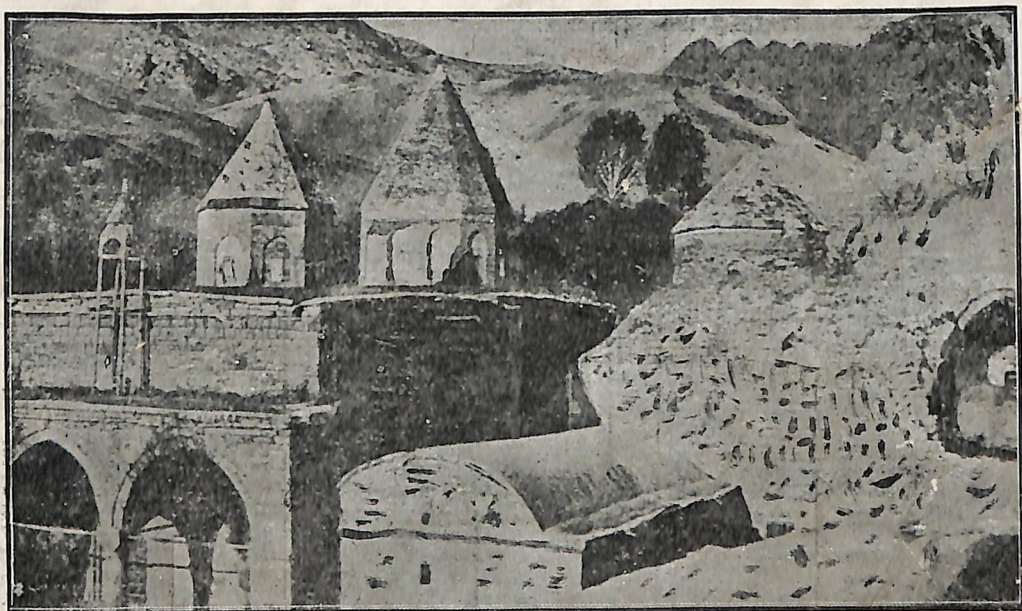

38

«Ազգային գրադարան»

NL0231713

ՎԱՐԱԳԱՅ ՎԱՆՔ

ԾԱՆՈԹ.— Յոբէլեանի մասնակցութեան եւ առաջումի համար հասցե.—
Առաջնորդարան Հայոց, Վան, Վարազդայ Յոբէլեանի Յանձնախումբին: